

JAKUB KUCIAK

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
ZAKŁAD HISTORII STAROŻYTNEJ
E-MAIL: JAKUB.KUCIAK@GMAIL.COM

Mit w służbie polityki na przykładzie tragedii Eurypidesa *Ion*¹

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie mitu zawartego w tragedii Eurypidesa *Ion*. Autor stara się pokazać, że dzieło Eurypidesa jest ściśle związane z polityką prowadzoną przez Ateny w końcowej fazie wojny peloponeskiej wobec zbuntowanych *poleis* Związku Delijskiego. W początkowej części artykułu przedstawiona jest tradycja dotycząca postaci Iona w źródłach wcześniejszych niż tragedia Eurypidesa. Następnie autor skupia się na tragedii, przedstawiając jej fabułę oraz omawiając problemy związane z datą i kontekstem historycznym jej wystawienia. Ponadto, podjęta zostaje próba odpowiedzi na pytanie, czy przedstawiona przez Eurypidesa wersja mitu była jego autorstwa, czy też zaczerpnął ją z innego źródła. W tym przypadku sięgnięto także po źródła epigraficzne. Przez pryzmat tragedii *Ion* autor odnosi się również do poglądów politycznych Eurypidesa.

SŁOWA KLUCZOWE

mit, Eurypides, Ion, genealogia, propaganda, Ateny

---

¹ Niniejszy artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Twórca miast na ziemiach Azji? Postać Iona i jej funkcje w literaturze antycznej*, przygotowanej w Instytucie Filologii Klasycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niektóre kwestie zawarte w niniejszym tekście zostały poruszone w artykule poświęconym tradycji źródłowej kolonizacji Jonii. Zob. J. Kuciak, *The Tradition of the Ionian Colonisation of Asia Minor: Remarks on the Sources*, „Electrum – Journal of Ancient History” 2013, No. 20, s. 9–22.

Wstęp

Poczucie wspólnej przeszłości oraz wspólnych przodków często bywa niezwykle istotnym elementem składowym tożsamości zbiorowej. Chętnie odwołujemy się do niej w czasie dziejowych zawirowań, w momentach, w których istnienie danej wspólnoty jest zagrożone. Obraz wspólnej przeszłości wykorzystuje się również jako instrument walki politycznej. Nie inaczej było w świecie starożytnych Hellenów, którzy dzięki plastyczności swojej mitologii mogli stosunkowo łatwo tworzyć oraz modyfikować poszczególne historie, czego dowodem są niekiedy bardzo liczne wersje poszczególnych mitów. Z punktu widzenia postrzegania Greków jako wspólnoty istotną cezurą są wojny Greków z Persami². Herodot w ostatnim rozdziale VIII księgi *Dziejów* stara się zdefiniować wspólnotę Hellenów. Czyni to ustami Ateńczyków, którzy w mowie poprzedzającej bitwę pod Platejami wymieniają następujące elementy konstytuujące helleńskość (τὸ Ἑλληνικόν): wspólnota krwi oraz języka, a także wspólne siedziby bogów, ofiary i obyczaje („ἔδν δμαμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεά τε ὁμότροπα”)³. Poczucie wspólnoty istniało oczywiście także na innych płaszczyznach – na przykład poszczególnych *poleis*, *koina* lub *ethne*. Elementem, który często współkonstytuował poczucie wspólnoty, były postaci herosów eponimów. Jedną z takich postaci był Ion – heros eponimiczny Jonów. Przypadek tej postaci jest szczególnie interesujący, ponieważ na podstawie zachowanych źródeł można zaobserwować silne zainteresowanie tą postacią w kręgu ateńskim, pod koniec wojny peloponeskiej.

W niniejszym artykule postaram się pokazać, że wersja mitu o Ionie zawarta w tragedii Eurypidesa mogła być instrumentem ateńskiej polityki. Tematyka tragedii, obecne w niej innowacje mitologiczne, kontekst historyczny jej wystawienia, a także poglądy polityczne tragediopisarza wskazują na to, że *Ion* bardzo dobrze komponował się z poczynaniami ateńskiej *polis* w końcowej fazie wojny peloponeskiej.

Postać Iona w źródłach przedeurypidejskich

Może dziwić fakt, że postaci Iona próżno szukać w eposach homerowych, mimo że imiona wielu herosów eponimów padają chociażby w tak zwanym katalogu okrętów z II księgi *Iliady*. Ion nie jest także wymieniony w zachowanym korpusie powstającej na przestrzeni wieków literatury traktującej o dziejach Jonii (czyli

² Zob. np. J. Wolski, *Wpływ wojen perskich na formy walki politycznej w Grecji*, „Przegląd Historyczny” 1968, nr 59, s. 416–427; idem, *Médismos et son importance en Grèce à l’ époque des guerres médiques*, „Historia – Zeitschrift für Alte Geschichte” 1973, Vol. 22, s. 3–15; Ch. Ulf, *Korrelationen des Wandels. Die Formierung von Identität und Fremdheit bei Thukydides*, [w:] *Kölner Beiträge zu Archäologie und Kulturwissenschaften*, Band 264, *Fremdheit – Perspektiven auf das Andere*, Hrsg. T. L. Kielnin, H.-P. Wotzka, Bonn 2015, s. 111.

³ Hdt VIII 144.

obszarze części zachodniego wybrzeża Azji Mniejszej i okolicznych wysp), której autorzy chętnie opiewali założenia (κτίσεις) poszczególnych *poleis*. Taki stan rzeczy może wskazywać na to, że to nie Jonia była ojczyzną Iona, a uwaga badaczy powinna się skupić na innych regionach antycznej Hellady. Pierwsze źródło, w którym postać Iona jest poświadczona, to zachowany fragmentarycznie utwór pod tytułem *Katalog kobiet*. Ion został w nim ukazany jako syn Ksuthosa oraz Kreuzy – córki mitycznego króla Aten Erechtheusa⁴, a poprzez ojca jako potomek samego Helleny⁵. Według autora *Katalogu kobiet* bliskim krewnym Iona, stryjem, był protoplasta Dorów – Doros⁶. Istotną kwestią jest także czas powstania utworu oraz pochodzenie informacji w nim zawartych. W starszej literaturze przedmiotu przeważała opinia, że autorem *Katalogu kobiet* jest Hezjod⁷, a więc autor tworzący w VIII–VII wieku p.n.e. Na inną możliwość wskazał zmarły niedawno Martin West, który w swej książce *The Hesiodic Catalogue of Women its Nature, Structure and Origin* zakwestionował przedstawioną powyżej tezę oraz zaproponował inną datację utworu. Badacz określił *terminus ante quem non* powstania *Katalogu* na drugą połowę VII wieku p.n.e., a *terminus post quem non* na początek V wieku p.n.e., przy czym za najprawdopodobniejszy moment powstania *Katalogu kobiet* uznał VI wiek p.n.e.⁸ Oprócz tego West zasugerował, że autor *Katalogu kobiet* pochodził z Attyki lub przynajmniej czerpał z tamtejszej tradycji⁹.

Kolejnym źródłem, w którym pojawia się postać Iona, są *Dzieje* Herodota. Można przypuszczać, że dziejopis z Halikarnasu w passusach poświęconych Ionowi sięgnął po tę samą wersję mitu, co autor *Katalogu kobiet*. Świadczą za tym dwie wzmianki odnoszące się do pochodzenia herosa, który w mniemaniu Herodota także miał być synem Ksuthosa¹⁰. W herodotejskiej narracji Ion pojawia się w kontekście najdawniejszych dziejów Ateńczyków, nad którymi miał sprawować dowództwo wojskowe¹¹. Także pierwotny podział administracyjny Attyki na cztery fyle był według Herodota związany z herosem, ponieważ ich nazwy miały pochodzić od imion synów Iona¹². *Dzieje* Herodota są pierwszym źródłem, które przedstawia Iona jako herosa

⁴ Ps. Hes. *Cat. Mul.* F 10.

⁵ Ps. Hes. *Cat. Mul.* F 9 = Plut. *Quaest. Conv.* 747F.

⁶ Ibidem.

⁷ Zob. T. Sinko, *Literatura grecka*, t. 1, cz. 1, Kraków 1931, s. 202, 205.

⁸ M. West, *The Hesiodic Catalogue of Women its Nature, Structure and Origin*, Oxford 1985, s. 130, 136; por. J. Hall, *Hellenicity between ethnicity and culture*, London–Chicago 2002, s. 238, 239.

⁹ M. West, op. cit., s. 169, 171. Zwróćmy uwagę, że pośród dzisiejszych badaczy znaleźć można zwolenników tezy, według której to Hezjod był autorem *Katalogu kobiet*. Zob. P. Dräger, *Untersuchungen zu den Frauenkatalogen Hesiods*, Stuttgart 1997.

¹⁰ Hdt VII 94, VIII 44.

¹¹ Hdt VIII 44.

¹² Hdt V 66. W późniejszych źródłach odnajdujemy informacje, że to Ion miał dokonać podziału Attyki na cztery fyle. Zob. Strabo VIII 7: „ὁ [Ἴων] δὲ πρῶτον μὲν εἰς τέτταρας φυλάς διεῖλε τὸ πλῆθος”.

eponimicznego – od jego imienia nazwę Jonów przejąć mieli między innymi Ateńczycy¹³. Zwraca uwagę fakt, że Herodot umiejscawia postać Iona zawsze w kontekście Attyki, natomiast w passusach, które traktują o Jonii (na przykład kolonizacja), heros jest nieobecny. Herodot, pochodzący z nieodległego od Jonii Halikarnasu, który oprócz tego prawdopodobnie przebywał na jońskiej Samos¹⁴, zapewne bardzo dobrze orientował się w lokalnych tradycjach oraz mitach. Można więc przypuszczać, że jeśli postać Iona wywodziłaby się z tradycji jońskiej, to znalazłoby to odzwierciedlenie w tekście *Dziejów*, tym bardziej, że w I księdze Herodot poświęca nieco miejsca kolonizacji Jonii.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że mit o Ionie dla autora *Katalogu kobiet* oraz Herodota nie odgrywał ważnej roli, jako że obaj autorzy nie poświęcili herosowi zbyt wiele miejsca. Mogło to być spowodowane tym, że ów mit był jedynie niezbyt popularną ateńską tradycją i nie było potrzeby eksponowania postaci herosa¹⁵.

Eurypides – Ion

TEMATYKA TRAGEDII

Przełom stanowi tragedia Eurypidesa¹⁶ pod tytułem *Ion* (Ἴων), która w badaniach nad tytułową postacią i jej funkcją w literaturze starożytnej jest dziełem bezsprzecznie najważniejszym. To najobszerniejsze źródło na temat Iona, będące jednocześnie jedynym utworem, który został mu poświęcony w całości. W porównaniu z innymi dziełami Eurypidesa *Ion* cieszy się relatywnie małym zainteresowaniem¹⁷. W badaniach nad tą tragedią bardziej zwraca się uwagę na elementy tragikomiczne niż na kwestie polityczne oraz kontekst historyczny, mimo że w odniesieniu do całej twórczości Eurypidesa problemy te są dostrzegane i badane¹⁸.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Liber Suda*, s.v. Ἡρόδοτος.

¹⁵ Niektórzy badacze sugerują, że Ion odgrywał ważną rolę w attyckiej mitologii. Por. W. W. How, J. Wells, *A Commentary on Herodotus*, Vol. 2, Oxford 1961, s. 249; A. Lesky, *Tragedia grecka*, tłum. M. Weiner, Kraków 2006, s. 491.

¹⁶ Podstawowe informacje na temat Eurypidesa zob. J. De Romilly, *Tragedia grecka*, tłum. I. Sławińska, Warszawa 1994; H. D. F. Kitto, *Tragedia grecka – studium literackie*, tłum. J. Margański, Bydgoszcz 1997; J. Czerwińska, *Eurypides i jego twórczość dramatyczna*, [w:] *Literatura Grecji Starożytnej*, t. 1, red. H. Podbielski, Lublin 2005, s. 771–858 (tam bardzo obszerna bibliografia); J. Gregory, *Euripidean Tragedy*, [w:] *A Companion to Greek Tragedy*, ed. J. Gregory, Oxford 2005, s. 251–271; A. Lesky, op. cit.

¹⁷ Paula Debnar w swoim artykule ani słowem nie wspomina o tragedii *Ion* (zob. P. Debnar, *Fifth-Century Athenian History and Tragedy*, [w:] *A Companion to Greek Tragedy*, ed. J. Gregory, Oxford 2005, s. 3–23).

¹⁸ Zob. np. R. Turasiewicz, *Polityczne oblicze literatury greckiej V i IV wieku p.n.e.*, „Meander” 1986, nr 8–9, s. 371; J. Czerwińska, *Eurypides i jego twórczość dramatyczna*, op. cit., s. 771–858.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w momencie, w którym w studiach klasycznych modne stały się problemy związane z etnicznością i samoświadomością wspólnoty, na tragedię *Ion* badacze zaczęli spoglądać coraz częściej oraz pod innym kątem, czego owocem jest chociażby monografia Kateriny Zacharii *Converging Thruths – Euripides’ Ion and the Athenian Quest for self-definition* (Leiden–Boston 2003).

Aby przygotować grunt pod dalsze rozważania, należy pokrótce przybliżyć fabułę tej tragedii. Eurypides umieścił akcję w Delfach, przed świątynią i wyrocznią Apollona, który co prawda nie pojawia się osobiście, ale odgrywa istotną rolę. Głównymi bohaterami są: tytułowy Ion, Kreuza, Ksuthos, Pytia oraz Atena. W obszernym – liczącym ponad sto osiemdziesiąt wersów – prologu odbiorca zostaje wprowadzony w akcję tragedii. Hermes przedstawia historię Kreuzy – córki Erechtheusa – która zgwałcona przez Apollona urodziła dziecko, a następnie je porzuciła. Apollon nakazuje Hermesowi zabrać niemowlę i dostarczyć je do Delf pod opiekę Loksyjasa¹⁹. W kolejnych wersach wspomniane zostaje małżeństwo Kreuzy oraz Ksuthosa, a także fakt ich bezdzietności pomimo długiego stażu małżeńskiego. W końcowej części wypowiedzi Hermesa odbiorcy poznają także zakończenie tragedii²⁰. Ion z kolei opowiada o swojej służbie w Delfach²¹, dokąd przybywają Kreuza z Ksuthosem, aby poradzić się wyroczni w sprawie ich problemu. Akcja tragedii dąży do wzajemnego rozpoznania (ἀναγνωρισμός), choć Ion i jego matka początkowo nie są w stanie siebie zidentyfikować²². Ksuthos natomiast, powróciwszy od wyroczni, przynosi tajemnicze wieści, iż on i Kreuza nie wrócą do Aten bez dziecka²³. Ponieważ sprawa nie jest do końca jasna, Ksuthos udaje się do wyroczni Apollona. Bóg przepowiedział mu, że osoba, którą spotka, wychodząc ze świątyni, będzie jego synem²⁴. Kreuza zaś – dowiedziawszy się o tym spotkaniu – przypuszcza, że Ion jest synem Ksuthosa i innej kobiety. Z tego powodu planuje zabójstwo męża oraz syna, co jednak się nie udaje, a Ion dowiadyuje się o jej niecnym planach²⁵. Ich kolejne spotkanie u stóp świątyni początkowo nie wróży pomyślnego zakończenia, jednak dzięki przedmiotom porzuconym niegdyś przez Kreuzę wraz z dzieckiem matka i syn rozpoznają się. Ion dowiadyuje się, kim jest jego ojciec, a Atena – pojawiająca się w zakończeniu tragedii *dea ex machina* – przepowiada potomkom syna Kreuzy świetlaną przyszłość²⁶.

¹⁹ Eur. *Ion* 1–36.

²⁰ Ibidem, 37–81.

²¹ Ibidem, 82–110.

²² Ibidem, 237–400.

²³ Ibidem, 407–409.

²⁴ Ibidem, 532–540. Warto zwrócić uwagę, że właśnie tym zajściem, a więc spotkaniem wychodzącego ze świątyni Ksuthosa z Ionem, tłumaczy Eurypides etymologię imienia „Ion”. Por. wers 802: „Ἴων, ἐπεὶ περ πρώτος ἦν ἴτησεν πατρί”.

²⁵ Ibidem, 725–1047; 1122–1228.

²⁶ Ibidem, 1261–1622.

Treść tragedii jednoznacznie wskazuje na niezwykłość tego źródła. Eurypides uczynił bowiem Iona postacią bardzo ważną, czego nie można powiedzieć o autorach wcześniejszych i późniejszych utworów, w których się on pojawia. Należy się zastanowić, dlaczego dla tragediopisarza Ion odgrywał tak istotną rolę oraz jakie środki Eurypides zastosował, aby z herosa uczynić postać wielkiego formatu. Aby odpowiedzieć na te pytania, należy przeanalizować kontekst historyczny wystawienia dramatu, polityczne poglądy Eurypidesa oraz tkankę mitologiczną zawartą w tragedii *Ion*.

DATA WYSTAWIENIA I KONTEKST HISTORYCZNY

Umieszczając tragedię w kontekście historycznym, należy zastanowić się, kiedy mogła być wystawiona, tym bardziej, że ta bardzo istotna kwestia stanowi w nauce przedmiot dyskusji. Badacze zgadzają się w zasadzie jedynie w tym, że *Ion* został wystawiony w czasie wojny peloponeskiej. Bardziej dokładne ustalenia starają się poczynić, stosując metodę filologiczną oraz historyczną. Pierwsza polega na analizie kunsztu literackiego i porównaniu języka czy też elementów konstrukcyjnych i stylistycznych używanych przez danego autora w różnych utworach. Na tej podstawie ustala się następnie chronologię względną poszczególnych dzieł²⁷. Metoda historyczna opiera się natomiast na poszukiwaniu w tekście ewentualnych odniesień do wydarzeń historycznych lub też zwracaniu uwagi na kontekst historyczny, w którym umieszczenie wystawienia dzieła byłoby najbardziej prawdopodobne. W przypadku tragedii *Ion* w literaturze pojawiają się z jednej strony konkretne wskazania – 418 r. p.n.e.²⁸, 414/413 r. p.n.e.²⁹, 412 r. p.n.e.³⁰, lub też przedziały czasowe – przed 412 r. p.n.e.³¹ oraz lata 412–408 p.n.e.³²

418 r. p.n.e. zaproponował Eduard Delebecque, który swoją interpretację oparł na jednym z końcowych fragmentów tragedii. Przemawiająca do Kreuzu Atena zapowiada, iż z jej związku z Ksuthosem narodzi się Doros oraz Achajos, któremu dane będzie rządzić na przylądku Rhion („ὁ δεῦτερος Ἀχαιός, ὃς γῆς παραλίᾳς Πίου πέλας τύραννος ἔσται”³³). Wymienienie owego przylądka łączy Delebecque

²⁷ Taką metodę przyjął np. Solmesen. Zob. F. Solmesen, *Euripides' Ion im Vergleich mit anderen Tragödien*, „Hermes” 1934, Vol. 69, s. 390–419.

²⁸ E. Delebecque, *Euripide et la Guerre du Péloponnèse*, Paris 1951, s. 225–229.

²⁹ A. Lesky, op. cit., s. 190.

³⁰ K. Zacharia, *Converging Thruths – Euripides' Ion and the Athenian Quest for self-definition*, Leiden–Boston 2003, s. 1–3; por. U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Euripides Ion*, Berlin 1926, s. 24.

³¹ J. Czerwińska, *Eurypides i jego twórczość dramatyczna*, op. cit., s. 775.

³² J. Łanowski, *Ijon, Wstęp*, [w:] Eurypides, *Tragedie*, t. 3, tłum. J. Łanowski, Wrocław 2006, s. 350.

³³ Eur. *Ion* 1592–1593. Więcej o przylądku Rhion zob. RE s.v. Ρίον: 844–845.

ze wzmianką z V księgi *Wojny peloponeskiej*, w której Tukidydes opisuje działania Alkibiadesa na Peloponezie z 419 r. p.n.e., kiedy to *polis* ateńska w trakcie obojęzyczenia pokoju Nikiasza zaangażowała się w konflikt spartańsko-argiński³⁴. Ateński dziejopis wspomina: „inny mur zamierzał sam [Alkibiades] zbudować na Achajskim Rion, jednakże Koryntyjczycy i Sykiończycy, i ci, dla których to było niewygodne, przeszkodzili mu z bronią w rękę” (tłum. K. Kumaniecki)³⁵. Argumentacja, według której pojedynczy toponim występujący u Eurypidesa należy łączyć z nieudaną – co warto podkreślić – kampanią Alkibiadesa, wydaje się mało przekonująca. Dodatkowo Delebecque, łącząc wzmiankę o Rhion z działaniami z 419 r. p.n.e., zakłada, że wystawienie sztuki nastąpiło niebawem. W tej kwestii należy się zgodzić z Albinem Leskym, według którego nawet gdyby Eurypides – wspominając przyładek Rhion – odnosił się do wydarzeń z 419 r. p.n.e., nie stanowiłoby to dowodu, że sztukę wystawiono krótko po nich³⁶.

Do sprawy datowania tragedii *Ion* odniósł się także wspomniany wyżej wybitny znawca greckiego dramatu – Albin Lesky³⁷. W swojej *Tragedii greckiej* zwraca on uwagę na dwojaki rodzaj argumenty (filologiczne oraz historyczne), które są wykorzystywane przy datowaniu tragedii. Lesky stara się pogodzić ze sobą oba sposoby argumentowania, ale za bardziej wartościową uznaje (choć nie robi tego bardzo wyraźnie) analizę filologiczną. Stwierdza on bowiem, że jeśli wzięto by się pod uwagę jedynie kontekst historyczny, to za termin *post quem non* należałoby przyjąć 412 r. p.n.e., ale zaraz później – dodając argumenty filologiczne (w tym wypadku chodzi o analizę trymetrów) – sugeruje lata 414/413 p.n.e.³⁸ Jednak w przypadku *Iona* nie wydaje się najlepszym rozwiązaniem przyznanie palmy pierwszeństwa analizie filologicznej. Ta metoda badawcza opiera się bowiem na kryteriach bardzo subiektywnych, które dążą do ustalenia wzorcowego modelu tragedii. Dodatkowo jest ona bardzo mocno osadzona w przypisywanej Arystotelesowi *Poetyce*, mimo że w nauce zwraca się uwagę, iż nie zawsze wspomniany traktat może stanowić punkt odniesienia³⁹. Za tym, że przy ustalaniu chronologii danego utworu analizy filologiczne czasem muszą uznać wyższość analiz historycznych, świadczy przypadek *Błagalnic* Ajschylosa.

³⁴ Por. A. Andrewes, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, Vol. V, eds. D. M. Lewis, J. Boardmann, J. K. Davies, M. Ostwald, Cambridge 1992, s. 433–440.

³⁵ Thuc. V 52: „καὶ αὐτὸς ἕτερον διενεοῖτο τευχίσαι ἐπὶ τῷ Ῥίῳ τῷ Ἀχαϊκῷ. Κορίνθιοι δὲ καὶ Σικυῶνιοι, καὶ οἷς ἦν ἐν βλάβῃ τευχισθὲν βοηθήσαντες διεκώλυσαν”.

³⁶ A. Lesky, op. cit., s. 490.

³⁷ Ibidem, s. 190.

³⁸ Ibidem, s. 490. Por. również D. J. Mastronarde, *Iconography and Imaginery in Euripides' Ion*, [w:] *Oxford Readings in Classical Studies – Euripides*, ed. J. Mossman, Oxford 2003, s. 295.

³⁹ R. Chodkowski, *Ajschylos i jego tragedie*, Lublin 1994, s. 11–12.

W XIX i w pierwszej połowie XX wieku *Βλαγάλνις* były postrzegane jako najwcześniejsze zachowane dzieło Ajschylosa. Co do daty ich wystawienia wahano się, aczkolwiek stwierdzano przeważnie, iż są one tragedią starszą od wystawionych w 472 r. p.n.e. *Persów*⁴⁰. Analiza struktury, stylistyki oraz metryki prowadziła badaczy do wniosku, że *Βλαγάλνις* są przykładem pierwotnej, archaicznej formy tragediowej, która miała się wyrażać między innymi w wyraźnej przewadze partii chóralnej nad dialogami, ubóstwie akcji czy też braku napięcia dramatycznego. Tymczasem w 1952 roku odkryto papirus, z którego wynika, że Ajschylos, wystawiając trylogię *Danaidy*, w skład której wchodziły *Βλαγάλνις*, przegrał w konkursie z Sofoklesem. Poprzez odniesienia do konkretnych wydarzeń historycznych uczeni doszli do wniosku, iż najbardziej prawdopodobną datą wystawienia tragedii jest 463 r. p.n.e.⁴¹ Odnalezieniu powyższego papirusu przypisuje się rolę wręcz rewolucyjną w odniesieniu do całej twórczości Ajschylosa, w tym także *Βλαγάλνις*. Filologiczne świadectwa archaiczności tego dzieła okazały się fałszywym tropem. Najjaskrawszym przykładem lekceważenia metody historycznej i zawierzenia argumentacjom filologicznym jest praca *The Origin of Tragedy with Special Reference to the Greek Tragedians* (Oxford 1910) autorstwa Williama Ridgewaya. Stwierdza on, że *Βλαγάλνις* są najstarszą zachowaną tragedią Ajschylosa i sytuuje datę ich wystawienia około 490 r. p.n.e., bazując jedynie na analizie tragedii bez odniesienia do kontekstu historycznego. Następnie wymienia uczonych, którzy zastosowali do datacji *Βλαγάλνις* metodę historyczną, według której sztukę należałoby datować na 461 r. p.n.e. Już w 1808 roku niemiecki filolog August Boekh, pisząc na temat datacji tego dzieła, stosując metodę historyczną oraz próbując usytuować tragedię w pewnym kontekście historycznym, dochodzi do wniosku, że została ona wystawiona po 464 r. p.n.e.⁴² Widać więc, że prawie sto pięćdziesiąt lat przed odkryciem papirusu uczeni, zawierając metodzie historycznej, potrafili ustalić datę wystawienia bardzo zbliżoną do tej, która obowiązuje dziś w nauce. Można zaryzykować stwierdzenie, że odkrycie z 1952 roku – aczkolwiek ważne – nie stanowiło żadnej naukowej rewolucji, było jedynie potwierdzeniem wyników badań uczonych opierających się na metodzie historycznej. Ci natomiast, którzy badali chronologię tragedii tylko na podstawie elementów stylistycznych, musieli zrewidować swoje poglądy. Istniały wprawdzie próby obrony wyników badań prowadzonych metodą filologiczną, ale były one – jak wskazuje Robert Chodkowski – aktem naukowej desperacji⁴³.

⁴⁰ Zob. np. T. Sinko, *Literatura grecka*, t. 1, cz. 2, Kraków 1932, s. 37–39.

⁴¹ Por. R. Chodkowski, *Ajschylos i jego tragedie*, op. cit., s. 109–111.

⁴² A. Boekh, *Graecae tragoediae principum Aeschyli, Sophoclis, Euripidis, num ea, quae supersunt, et genina omnia sint, et forma primitiva servata, an forum familiae aliquid debeat ex iis tribus*, Heidelbergae 1808, s. 54.

⁴³ R. Chodkowski, *Ajschylos i jego tragedie*, op. cit., s. 110–111; por. idem, *Βλαγάλνις – Wstęp*, [w:] Ajschylos, *Tragedie*, t. 1, tłum. i oprac. R. Chodkowski, Lublin 2015, s. 219–220.

Wracając do *Iona* oraz proponowanej przez Leskiego daty jego wystawienia (414/413 r. p.n.e.), należy dodać, że w tym czasie trwała wyprawa sycylijska, a Ateny były politycznie i militarnie zaangażowane w rejonie, który z interesującą nas tragedią nie ma nic wspólnego. Jeśli uzna się, że *Ion* pozostaje w jakimkolwiek związku z sytuacją polityczną oraz działaniami ateńskiej *arche*, to proponowana data oraz kontekst historyczny nie współgrają z treścią tragedii. W związku z tym warto przywrócić się kolejnej dacie – 412 r. p.n.e. W tym czasie na wyspach Morza Egejskiego oraz w należących do Związku Delijskiego *poleis* małoazjatyckich sprawy zaczęły przybierać niekorzystny dla Aten obrót, którego powodem była rosnąca niechęć wobec hegemonu⁴⁴. Przejawem tej wielkiej niechęci było chociażby wysłanie przez Erythrai oraz Chios posłów do Sparty, którzy ogłosili gotowość do buntu przeciw Atenom⁴⁵. Nie bez znaczenia było także zaangażowanie w całą sprawę Persów⁴⁶. Ta coraz bardziej skomplikowana sytuacja w rejonie Morza Egejskiego mogła wytworzyć w Atenach potrzebę ideologicznego podparcia dominacji hegemonu nad buntującymi się *poleis*⁴⁷. Już sama tematyka tragedii pozwala wysunąć hipotezę, że moment buntu sprzymierzeńców, a więc 412 r. p.n.e., należy uznać za *terminus ante quem non* wystawienia tragedii, dając pierwszeństwo jej usytuowaniu w kontekście historycznym nad analizą filologiczną.

ION A POGŁĄDY POLITYCZNE EURYPIDESA

W zwierciadle twórczości Eurypidesa odbijają się jego poglądy polityczne, którymi obdarowuje bohaterów swoich tragedii. Jego postawę można określić jako proateńską, ale nie bezkrytyczną. Za przykład może posłużyć partia chóru w tragedii

⁴⁴ Jest to tendencja, która – jeśli wierzyć relacji Tukidydesa – charakteryzowała nie tylko sprzymierzone z Atenami *poleis*. Autor *Wojny peloponeskiej* wspomina bowiem, że po klęsce wyprawy sycylijskiej „wszyscy Hellenowie wystąpili przeciw Atenom” („τοῦ δ’ ἐπιτιγνομένου χειμῶνος πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σικελίας τῶν Ἀθηναίων μεγάλην κακοπραγίαν εὐθὺς οἱ Ἕλληνες πάντες ἐπιημένοι ἦσαν”), zwłaszcza sprzymierzeńcy Lacedemończyków, którzy mieli nadzieję na szybkie rozstrzygnięcie konfliktu. Por. Thuc. VIII 2.

⁴⁵ Thuc. VIII 5. Por. np. A. Andrewes, *The Spartan Resurgence*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, op. cit., s. 464.

⁴⁶ Jak podaje na przykład Tissafernes (Thuc. VIII 5).

⁴⁷ Do problemu opowieści genealogicznych inaczej podchodził A. Leski, który stwierdził: „O wiele ważniejsze jest pytanie, jak długo – w czasach wojny peloponeskiej – mogła się utrzymać widoczna w zakończeniu sztuki tendencja podpierania panhelleńskiej hegemonii Aten genealogicznymi dowodami” (A. Leski, op. cit., s. 490). Z tej wypowiedzi można wywnioskować, że widział on możliwość powstania ideologicznego podparcia ateńskiej *arche* – poprzez odwołanie do wspólnego przodka – w czasach jej względnej stabilizacji. Nad tym stwierdzeniem należy się zastanowić, ponieważ historia świata greckiego (i nie tylko) pokazuje, że często to nie okres prosperity, ale właśnie trudne momenty dziejowe i zagrożenia tworzą podatny grunt do podkreślania jedności, czego przykładem jest przytaczany już *passus* z VIII księgi *Dziejów* Herodota (Hdt VIII 144).

Medea, stanowiąca pieśń pochwalną na cześć Aten⁴⁸. W środowisku naukowym pokutuje opinia, że istotną cezurą w kontekście eurypidejskiego postrzegania ateńskiej *arche* był 415 r. p.n.e., w którym wystawiono tragedię *Trojanki*. Utwór ten miał być – posługując się słowami Jerzego Łanowskiego – „momentem jakiegoś decydującego pęknięcia, początkiem pogłębiającego się odtąd rozdzwieku między poetą i Atenami”⁴⁹. Jednak spoglądając na tragedię *Ion* – wystawioną po *Trojankach* – próżno szukać owego rozdzwieku. Odniesienia do ateńskiej *polis*, które znajdujemy w *Ionie*, a więc krytyka polityki wewnętrznej⁵⁰, przy jednoczesnym wywyższaniu Aten w kontekście panhelleńskim, pozwalają na konstatację, iż przez pryzmat interesującej nas tragedii Eurypidesa daje się interpretować jako obywatela odnoszącego się pozytywnie do prowadzonych przez Ateny działań. Wytkanie mankamentów wewnętrznego życia politycznego można rozumieć jako nawoływanie do naprawy wadliwie funkcjonujących trybów ateńskiego ustroju, aby w obliczu buntu jońskich *poleis* Ateńczycy mogli się skupić właśnie na trudnej sytuacji zewnętrznej. Patriotyczna postawa Eurypidesa widoczna jest także w warstwie leksykalnej tragedii *Ion*. W kilku miejscach użył on bowiem epitetów nobilitujących ateńską *polis* – sławne miasto Hellenów, sławne Ateny, święte Ateny⁵¹. Patriotyczna postawa tragediopisarza jest również dostrzegalna w innowacjach mitologicznych, które zostaną omówione poniżej. W kontekście poglądów Eurypidesa widzianych przez pryzmat *Iona* warto także zastanowić się nad stwierdzeniem Jacqueline de Romilly, która zauważyła, że w jego dziełach obecny jest duch patriotyzmu i pacyfizmu⁵². O ile w patriotyczną postawę tragediopisarza nie należy wątpić, o tyle tragedia *Ion* skłania do refleksji nad jego pacyfizmem. Eurypides, co pokazują jego inne dzieła (na przykład *Trojanki*), był do wojen ustosunkowany niewątpliwie krytycznie, jednakże nazwanie go pacyfistą wydaje się zbyt daleko idące.

INNOWACJE MITOLOGICZNE

Zmiana w postrzeganiu postaci *Iona* jest zauważalna bardzo wyraźnie w innowacjach mitologicznych, które tragediopisarz stosuje już w prologu, w partii wypowiedzianej przez Hermesa⁵³. Dodajmy, iż długi prolog w *Ionie* wprowadza odbiorcę w zmodyfikowaną przez autora wersję mitu. Jest to rozwiązanie stosowane przez tragika także w innych sztukach⁵⁴. *Ion* w tragedii Eurypidesa ukazany

⁴⁸ Eur. *Med.* 824–865.

⁴⁹ J. Łanowski, *Trojanki, Wstęp*, [w:] Eurypides, *Tragedie*, t. 3, op. cit., s. 142–147.

⁵⁰ Np. Eur. *Ion* 585–647, 670–675.

⁵¹ „ἔστιν γὰρ οὐκ ἄσημος Ἑλληνῶν πόλις” (w. 8–9), „κλεινῶν Ἀθηνῶν” (w. 30), „ἐν ταῖς ζαθέαις Ἀθάναις” (w. 184), „κλεινὸν ἄστν” (w. 263).

⁵² J. de Romilly, op. cit., s. 109.

⁵³ Eur. *Ion* 1–81.

⁵⁴ J. Czerwińska, *Innowacje mitologiczne i dramaturgiczne Eurypidesa – Tragedia, tragikomedii*, Łódź 2013, s. 40.

jest jako potomek (poprzez matkę Kreuzę) ateńskiego króla Erechteusa, a co za tym idzie także Erichtoniosa, który miał narodzić się z ziemi⁵⁵. Jest to zapewne odwołanie do poglądu o autochtonicznym pochodzeniu Ateńczyków, o czym zresztą wspomina sam tytułowy bohater, mówiąc, że „Ateńczycy nie znają obcej krwi”⁵⁶. W tej tragedii Ion po raz pierwszy został połączony *expressis verbis* z kolonizacją terenów małoazjatyckich. W prologu zostało wobec niego użyte bardzo znamienne określenie „założyciel miast na ziemi Azji” (κτίστωρ Ἀσιάδος χθονός)⁵⁷. Natomiast na końcu tragedii Atena we własnej osobie roztrząsa przed Kreuzą świetlaną przyszłość jej potomków⁵⁸. Warto także zwrócić uwagę na pewien niuans, który dotyczy Iona jako kolonizatora. Jak wskazano wyżej, Ion nazwany jest wymownie κτίστωρ Ἀσιάδος χθονός, aczkolwiek w zakończeniu tragedii dowiadujemy się, że to nie on sam, lecz jego potomkowie dokonają kolonizacji terenów Azji Mniejszej. Na pierwszy rzut oka takie zestawienie mogłoby się wydawać niekonsekwencją. Można to jednak interpretować w ten sposób, iż Ion jest kolonizatorem pośrednio, będąc protoplastą tych, którzy dokonają właściwego zasiedlenia⁵⁹. Takie przedstawienie Iona różni się z jednej strony od wizji Herodota, który nie łączy postaci herosa z procesem kolonizacyjnym, z drugiej zaś od przekazów autorów późniejszych, według których Ion we własnej osobie brał udział w kolonizacji⁶⁰. Jednak kwintesencją zapowiadanej potęgi Aten, która rozpocznie się od objęcia przez Iona władzy królewskiej nad Ateńczykami, jest fragment, który warto przytoczyć *in extenso*:

Wyruszaj, Kreuzo, i na tronie władców
 Posadź go – bo jest z rodu Erechteja
 I słusznie rządzić ma tą moją ziemią.
 Będzie też słynny w Helladzie. Bo jego
 Cztery synowie z jednej krwi nadadzą
 Imiona ziemi i szczepom, co na niej
 Siedzą, mieszkają na tej mojej skale.
 Pierwszy Geleon będzie, a zaś po nim
 Hopleri i Argadzi – od egidy
 Imię mający Ajgikores – ich zaś

⁵⁵ Eur. *Ion* 265–270. Jest to nawiązanie do poglądu o autochtonicznym pochodzeniu Ateńczyków. Zob. K. Zacharia, op. cit., s. 56–66.

⁵⁶ Eur. *Ion* 589–590: „εἶναι φασὶ τὰς αὐτόχθονας κλεινὰς Ἀθῆνας οὐκ ἐπέισακτον γένος”.

⁵⁷ Ibidem, 74.

⁵⁸ Nagle pojawiające się w końcowych partiach tragedii bóstwo – *deus* (w tym przypadku *dea*) *ex machina* – jest stosowanym przez Eurypidesa środkiem, mającym na celu przedstawienie szczęśliwego zakończenia fabuły. Zob. J. Czerwińska, *Innowacje mitologiczne i dramaturgiczne Eurypidesa*, op. cit., s. 41.

⁵⁹ M. Sakkeliariou, *La migration grecque en Ionie*, Athènes 1958, s. 26.

⁶⁰ Vitr. IV 1; Vell. Pat. I 4. 3.

Dzieci, gdy spełni się czas naznaczony,
 Zajmą Cyklady i miasta na wyspach,
 I łąd nad morzem, czym memu krajowi
 Przydadzą siły. Przeciwległe dwojgu
 Łądom równiny osiądą, ziem Azji
 I Europy. Od jego imienia
 Zwani Jonami zasłyną we świecie⁶¹.

Powyższy fragment zapowiada świetlaną przyszłość ateńskiej *polis*, zwieńczoną przez kolonizację, która uczyni Ateny sławnym i potężnym miastem. Wspomnienie w tym kontekście terenów Europy, Azji oraz Cyklad wyraźnie podkreśla propagandową wymowę *Iona*, wskazującą na jedność ateńskiego imperium⁶².

Bardzo ważne są także modyfikacje genealogiczne. Jak zostało przedstawione na początku tekstu, według autora *Katalogu kobiet* oraz Herodota Ion był synem Ksuthosa, a co za tym idzie wnukiem Helleny. Natomiast w wariantach zaproponowanych przez Eurypidesa Ion staje się synem jednego z najważniejszych bogów helleńskiego panteonu – Apollona. Można to interpretować jako próbę manifestacji wyższości Ateńczyków i ich sprzymierzeńców nad Lacedemończykami, na co wskazuje fakt, że w *Ionie* Eurypidesa młodszym bratem tytułowego bohatera jest Doros – eponim Dorów, a więc protoplasta przede wszystkim Lacedemończyków⁶³, który w *Katalogu kobiet* oraz *Dziejach* Herodota nie jest bratem (tym bardziej młodszym) Iona, ale jego stryjem⁶⁴. Dodatkowo w ujęciu Eurypidesa Doros jest – jako syn Ksuthosa, a nie Apollona – bratem mniej znaczącym. Taka degradacja genealogiczna Dorosa w obliczu trwającej między Atenami a Spartą wojny peloponeskiej jest posunięciem znamienym⁶⁵. Powodem uczynienia ojcem Iona właśnie Apollona może być to, że był on czczony jako protoplasta Jonów (z przydomkiem *patroos*), o czym wspomina Platon w *Eutydemie*⁶⁶. Do przedstawionej przez Eurypidesa wersji mitu Apollon mógł pasować także dlatego, że bóg ten z przydomkiem *archeges* ukazywany był jako bóstwo przewodzące procesowi kolonizacji⁶⁷.

⁶¹ Eur. *Ion* 1573–1588 (tłum. J. Łanowski).

⁶² H. B. Mattingly, *The Athenian Empire Restored: Epigraphical and Historical Studies*, University of Michigan 1999, s. 189.

⁶³ Tego potomka zapowiada Kreuzie Ateny. Zob. Eur. *Ion* 1589–1590.

⁶⁴ Ps.-Hes. *Cat. Mul.* F 9 = Plut. *Quaest. conv.* 747f; Hdt I 56.

⁶⁵ K. Zacharia, op. cit., s. 55; J. Łanowski, *Ion, Wstęp*, op. cit., s. 350.

⁶⁶ Plat. *Eut.* 302c. Por. R. D. Cromeey, *Apollo Patroos and the Phratryes*, „L'antiquite classique” 2006, no 75, s. 43–44.

⁶⁷ *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischer Mythologie*, Bd. I, s.v. Apollon, kol. 438–441; B. Smarczyk, *Untersuchungen zur Religionspolitik und politischen Propaganda Athens im Delisch-Attischen Seebund*, München 1990, s. 363.

EURYPIDES – INNOWATOR CZY KONTYNUATOR TRADYCJI?

Wśród uczonych toczy się debata, czy zmiany na płaszczyźnie mitologicznej (na przykład ojcostwo Apollona) są faktycznie dziełem Eurypidesa, czy też tragediopisarz mógł zaczerpnąć je z innych źródeł. Apollon jako ojciec Iona został przedstawiony w *Eutydemie* Platona⁶⁸. Filozof mógł zaczerpnąć ten motyw od Eurypidesa, ale istnieje także możliwość, że zarówno Platon, jak i Eurypides posiłkowali się w tym wypadku innym źródłem. Bernard Smarczyk uważa, że motyw Apollona jako ojca Iona mógł pochodzić z tragedii Sofoklesa pod tytułem *Kreuzu* (TGrF F 350–359)⁶⁹. Jednak bardzo fragmentaryczny stan zachowania tej tragedii nie pozwala tej hipotezy zweryfikować. Bardziej przekonująca jest teza, według której to Eurypides był autorem genealogicznych modyfikacji. W sukurs temu twierdzeniu przychodzi pewien epizod z życia tragika. Eurypides mianowicie pod koniec swojego życia opuścił Ateny, udając się do Macedonii na dwór króla Archelaosa (panował on w latach 413–399 p.n.e.). Biograf tragediopisarza – Satyros z Kallatis – stwierdza, iż Eurypides napisał na cześć swojego gospodarza utwór pod tytułem *Archelaos*⁷⁰, w którym odnosił się między innymi do tradycji genealogicznej dynastii Temenidów (Argeadów), przedstawiając tytułowego Archelaosa jako syna Temenosa⁷¹. Eurypides uczynił go tym samym *de facto* założycielem tej macedońskiej dynastii. Z naszego punktu widzenia najważniejsze jest stwierdzenie, iż przed powstaniem tego utworu Archelaos w ogóle nie był postrzegany jako protoplasta tego królewskiego rodu. Wcześniejsza, zachowana w *Dziejach* Herodota tradycja przypisywała to Perdikkasowi. Natomiast w późniejszych źródłach (na przykład u Teompompa z Chios i Plutarcha) jako założyciel dynastii Temenidów występuje Karanos, co wskazuje na to, że wersja przekazana przez *Archelaosa* w Macedonii się nie przyjęła⁷². Niezależnie od powodzenia zaproponowanej przez Eurypidesa historii przypadek *Archelaosa* pokazuje, że tragiczny w swoich utworach zależnie od potrzeby tworzył swoje własne opowieści mitologiczne. Podobnie mogło stać się przy okazji tragedii *Ion* – w obliczu zagrożenia ateńskiej *arche* wytworzyła się potrzeba, pochodząca od samego Eurypidesa lub ogólnie Ateńczyków, utworu o charakterze patriotycznym.

⁶⁸ Plat. *Eut.* 302c–d.

⁶⁹ B. Smarczyk, op. cit., s. 362. Opinię o tym, że wersja obecna w *Ionie* nie jest autorstwa Eurypidesa, lecz została zaczerpnięta z innych źródeł, wyraża także T. Lenschau (*Die Gründung Ioniens und der Bund am Panionion*, „Klio” 1944, 36, s. 201–237).

⁷⁰ Satyros, *Vita Euripidi* 21–25.

⁷¹ A. Harder, *Euripides' Kresphontes and Archelaos. Introduction, Text and Commentary*, Leiden 1985, s. 131; G. Weber, *Poesie und Poeten an den Höfen vorhellenistischer Monarchen*, „Klio” 1992, 74, s. 63–65.

⁷² Teompomp FGrH 115 F 393; Plut. *Alex.* 2. Por. S. Sprawski, *Perdikkas i kozy – w poszukiwaniu protoplasty rodu Argeadów*, [w:] *Człowiek w antycznym świecie*, red. S. Sprawski, Kraków 2012, s. 17–19.

Aby uzyskać jak najpełniejszą odpowiedź na pytanie o innowacyjność Eurypidesa, warto zwrócić uwagę na materiał epigraficzny odkryty na Samos. Na wyspie odnaleziono bowiem wapienną stelę z inskrypcją o brzmieniu: „Ὀρος τεμένοϋ Ἴωνοϋ Ἀθενέθεν”⁷³. Treść inskrypcji wskazuje na istnienie na wyspie sanktuarium poświęconego Ionowi z Aten⁷⁴. Bardzo istotną kwestią jest czas powstania inskrypcji. W nauce utrzymuje się pogląd, że została ona sporządzona między 450 a 440 r. p.n.e.⁷⁵ Datacja ta jest logiczna i spójna z kontekstem historycznym, jako że właśnie około 440 r. p.n.e. w łonie Związku Delijskiego doszło do konfliktu pomiędzy Samos a Miletem o małoazjatycką Priene. Ateny stanęły po stronie Miletu i ostatecznie pokonały Samijczyków⁷⁶. Jeśli uzna się tę chronologię, to z owymi wydarzeniami można by łączyć wystawienie inskrypcji, która wpisywałaby się w proces podporządkowywania wyspy Ateńczykom, a to z kolei znaczyłoby, że Eurypides w swojej tragedii podjął wątek już obecny w ateńskiej propagandzie. Należy jednak wziąć pod uwagę również inną możliwość. Jak już zostało wspomniane, tragedia *Ion* została wystawiona prawdopodobnie w 412 r. p.n.e. i była ściśle związana z ówczesnymi wydarzeniami w basenie Morza Egejskiego, *ergo* z buntem *poleis* sprzymierzonych z Atenami. Co istotne, w obliczu owych buntów Samijczycy nie odstąpili od hegemonu, a na ich wyspie stacjonował ateński garnizon, który nie uznał przewrotu oligarchicznego w 411 r. p.n.e., pozostając wierny demokracji⁷⁷. Łącząc interesującą nas inskrypcję z tymi wydarzeniami, możemy ją interpretować jako rezultat wysiłków Ateńczyków w celu wzmocnienia więzi między nimi a sojusznikami. Ważnym narzędziem w tych wysiłkach mógł być przypomniany przez Eurypidesa mit, który był wykorzystywany w celach politycznych nie tylko w samych Atenach, ale także w tych *poleis*, które dochowały wierności hegemonowi. W takim wypadku Eurypidesa należałoby postrzegać jako postać mającą wpływ na ton ateńskiej propagandy w owym czasie. Jednak bez względu na chronologiczną zależność należy stwierdzić, że treść inskrypcji wpisuje się w ideologię ateńskiej dominacji, którą wyraża *Ion*⁷⁸.

Ze względu na fragmentaryczny stan zachowania źródeł trudno powiedzieć, czy eurypidejska wersja mitu o Ionie zyskała popularność. W zachowanym

⁷³ IG I³ 1496. Warto także wspomnieć o drugiej inskrypcji o tej samej treści, znalezionej w 1884 roku w miejscowości Chora na południu Samos i opublikowanej we francuskim *Bulletin de correspondance hellénique* (BCH VIII (1884), s. 160). Badania epigraficzne wskazują jednak, że jest ona kopią z okresu hellenistycznego, aczkolwiek nie wykluczono nawet nowożytnego fałszerstwa. J. P. Barron, *Religious Propaganda of the Delian League*, „Journal of Hellenic Studies” 1964, No. 84, s. 37–38.

⁷⁴ J. Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*, Cambridge 1997, s. 55.

⁷⁵ J. P. Barron, op. cit., 39; J. Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*, op. cit., s. 55.

⁷⁶ G. Shipley, *A History of Samos 800–188 BC*, Oxford 1987, s. 113–128.

⁷⁷ Ibidem, s. 113–128.

⁷⁸ R. Parker, *Athenian Religion – A History*, Oxford 1996, s. 144–145; J. P. Barron, op. cit., s. 47–48.

korpusie literatury antycznej postać herosa pojawia się między innymi w powstałym w IV wieku *Ustroju politycznym Aten*⁷⁹ oraz u jednego z attydografów – Philochorosa⁸⁰. Następnie znaleźć ją można dopiero w źródłach późnych – u Strabona, Plutarcha⁸¹, Pauzanasza⁸², Witruwiusza⁸³ czy Welejusza Paterkulusa⁸⁴. Być może spadek zainteresowania postacią Iona spowodowany był utratą znaczenia politycznego Aten po klęsce w wojnie peloponeskiej, a autorzy mogli przestać uważać za atrakcyjne przedstawianie historii związanych z Ionem.

Wnioski

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, iż mit o Ionie zawarty w tragedii Eurypidesa był prawdopodobnie instrumentem w polityce ateńskiej *polis* w końcowej fazy wojny peloponeskiej. Sytuacja polityczna wytworzyła potrzebę, aby uczynić z Iona – w przedeurypidejskich źródłach herosa o podrzędnym znaczeniu – postać pierwszoplanową. Zastosowana metoda historyczna datacji tragedii pokazała, że 412 p.n.e. jest rokiem prawdopodobnego wystawienia sztuki, jako że przy założeniu tej daty treść tragedii zgadza się z kontekstem historycznym. Na bezpośredni związek z działaniami Aten wskazują także poczynione przez Eurypidesa innowacje mitologiczne, podkreślające dominację hegemonu nad wyspami basenu Morza Egejskiego oraz Jonią (wspomnienie kolonizacji), a także wskazujące na wyższość Ateńczyków nad Lacedemończykami (genealogiczna degradacja Dorosa). Postawa, jaką zaprezentował Eurypides w tragedii *Ion*, podaje w wątpliwość tezę, według której wraz z *Trojankami* nastąpił rozdzwiek pomiędzy tragediopisarzem a hegemonem Związku Delijskiego. Przez pryzmat tragedii *Ion* Eurypides daje się poznać jako ateński patriota, którego twórczość jest koherentna z działaniami Aten, co zdają się także potwierdzać źródła epigraficzne.

MYTH IN SERVICE OF POLITICS ON EXAMPLE OF EURIPIDES' TRAGEDY *ION*

ABSTRACT

The author analyzes the Euripidean tragedy *Ion*. In this article an attempt was made to explain some important elements, such as the date, when the play could have been staged, and political situation of Athens in that time. Essential question were mythical innovations in this tragedy. The author looks for sources of these innovations and

⁷⁹ *Ath. Pol* 3; 41.

⁸⁰ FGrH 328 F 13 = Harpokr. s.v. Βοηδρόμια. Por. F. Jacoby, *Atthis – the Local Chronicles of Ancient Athens*, Oxford 1949, s. 124.

⁸¹ Plut. *Adv. Col.* 31.

⁸² Paus. VII 1.

⁸³ Vitruv. IV 1.

⁸⁴ Vell. Pat I 4.

their influence on propagandameaning of Ion. Regarding the problem of date, when the tragedy was staged, there were additionally made some methodological remarks. Very helpful in that chapter were auxiliary sources, such as another literary sources and epigraphical sources.

KEYWORDS

myth, Euripides, Ion, genealogy, propaganda, Athens

BIBLIOGRAFIA

1. Andrewes A., *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, Vol. V, eds. D. M. Lewis, J. Boardmann, J. K. Davies, M. Ostwald, Cambridge 1992, s. 433–440.
2. Andrewes A., *The Spartan Resurgence*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, Vol. V, eds. D. M. Lewis, J. Boardmann, J. K. Davies, M. Ostwald, Cambridge 1992, s. 464–499.
3. *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischer Mythologie*, Bd. I, s.v. Apollon, kol. 438–441.
4. Barron J. P., *Religious Propaganda of the Delian League*, „Journal of Hellenic Studies” 1964, No. 84, s. 35–48.
5. Boekh A., *Graecae tragoediae principum Aeschyli, Sophoclis, Euripidis, num ea, quae supersunt, et genina omnia sint, et forma primitiva servata, an forum familiai aliquid debeat ex iis tribus*, Heidelbergae 1808.
6. Chodkowski R., *Ajschylos i jego tragedie*, Lublin 1994.
7. Chodkowski R., *Błagalnice – Wstęp*, [w:] *Ajschylos, Tragedie*, t. 1, tłum. i oprac. R. Chodkowski, Lublin 2015.
8. Czerwińska J., *Eurypides i jego twórczość dramatyczna*, [w:] *Literatura Grecji Starożytnej*, t. 1, red. H. Podbielski, Lublin 2005, s. 771–858.
9. Czerwińska J., *Innowacje mitologiczne i dramaturgiczne Eurypidesa – Tragedia, tragi-komedia*, Łódź 2013.
10. Cromey R. D., *Apollo Patroos and the Phraties*, „L’antiquite classique” 2006, no 75, s. 41–69.
11. De Romilly J., *Tragedia grecka*, tłum. I. Sławińska, Warszawa 1994.
12. Debnar P., *Fifth-Century Athenian History and Tragedy*, [w:] *A Companion to Greek Tragedy*, ed. J. Gregory, Oxford 2005, s. 3–23.
13. Delebecque E., *Euripide et la Guerre du Péloponnèse*, Paris 1951.
14. Dräger P., *Untersuchungen zu den Frauenkatalogen Hesiods*, Stuttgart 1997.
15. Gregory J., *Euripidean Tragedy*, [w:] *A Companion to Greek Tragedy*, ed. J. Gregory, Oxford 2005, s. 251–271.
16. Hall J., *Ethnic Identity in Greek Antiquity*, Cambridge 1997.
17. Hall J., *Hellenicity between ethnicity and culture*, London–Chicago 2002.
18. Harder A., *Euripides’ Kresphontes and Archelaos. Introduction, Text and Commentary*, Leiden 1985.
19. How W. W., Wells J., *A Commentary on Herodotus*, Vol. 1–2, Oxford 1961.
20. Jacoby F., *Atthis – the Local Chronicles of Ancient Athens*, Oxford 1949.
21. Kitto D. F., *Tragedia grecka – studium literackie*, tłum. J. Margański, Bydgoszcz 1997.
22. Kuciak J., *The Tradition of the Ionian Colonisation of Asia Minor: Remarks on the Sources*, „Electrum – Journal of Ancient History” 2013, No. 20, s. 9–22.

23. Lenschau T., *Die Gründung Ioniens und der Bund am Panionion*, „Klio” 1944, 36, s. 201–237.
24. Lesky A., *Tragedia grecka*, tłum. M. Weiner, Kraków 2006.
25. Łanowski J., *Trojanki, Wstęp*, [w:] Eurypides, *Tragedie*, t. 3, tłum. J. Łanowski, Wrocław 2006.
26. Łanowski J., *Ijon, Wstęp*, [w:] Eurypides, *Tragedie*, t. 3, tłum. J. Łanowski, Wrocław 2006.
27. Mastronarde D. J., *Iconography and Imaginery in Euripides’ Ion*, [w:] *Oxford Readings in Classical Studies – Euripides*, ed. J. Mossman, Oxford 2003.
28. Mattingly H. B., *The Athenian Empire Restored: Epigraphical and Historical Studies*, University of Michigan 1999.
29. Parker R., *Athenian Religion – A History*, Oxford 1996.
30. Ridgeway W., *The Origin of Tragedy with special Reference to the Greek Tragedians*, Oxford 1910.
31. Sakkelariou M., *La migration grecque en Ionie*, Athènes 1958.
32. Shipley G., *A History of Samos 800–188 BC*, Oxford 1987.
33. Sinko T., *Literatura grecka*, t. 1, cz. 1, Kraków 1931.
34. Sinko T., *Literatura grecka*, t. 1, cz. 2, Kraków 1932.
35. Smarczyk B., *Untersuchungen zur Religionspolitik und politischen Propaganda Athens im Delisch-Attischen Seebund*, München 1990.
36. Solmesen F., *Euripides’ Ion im Vergleich mit anderen Tragödien*, „Hermes” 1934, Vol. 69, s. 390–419.
37. Sprawski S., *Perdikkas i kozy – w poszukiwaniu protoplasty rodu Argeadów*, [w:] *Człowiek w antycznym świecie*, red. S. Sprawski, Kraków 2012, s. 11–35.
38. Turasiewicz R., *Polityczne oblicze literatury greckiej V i IV wieku p.n.e.*, „Meander” 1986, nr 8–9, s. 357–374.
39. Ulf Ch., *Korrelationen des Wandels. Die Formierung von Identität und Fremdheit bei Thukydides*, [w:] *Kölner Beiträge zu Archäologie und Kulturwissenschaften*, Band 264, *Fremdheit – Perspektiven auf das Andere*, Hrsg. T. L. Kielnin, H.-P. Wotzka, Bonn 2015, s. 109–125.
40. Weber G., *Poesie und Poeten an den Höfen vorhellenistischer Monarchen*, „Klio” 1992, 74, s. 25–77.
41. West M., *The Hesiodic Catalogue of Women its Nature, Structure and Origin*, Oxford 1985.
42. von Wilamowitz-Moellendorff U., *Euripides Ion*, Berlin 1926.
43. Wolski J., *Wpływ wojen perskich na formy walki politycznej w Grecji*, „Przegląd Historyczny” 1968, nr 59, s. 416–427.
44. Wolski J., *Médismos et son importance en Grèce à l’ époque des guerres médiques*, „Historia – Zeitschrift für Alte Geschichte” 1973, Vol. 22, s. 3–15.
45. Zacharia K., *Converging Thruths – Euripides’ Ion and the Athenian Quest for self-definition*, Leiden–Boston 2003.

